

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

КНИГА 46

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

Издавач: Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
За издавачот: проф. д-р Анета Дучевска, декан на Факултетот

РЕДАКЦИСКИ ОДБОР

Румена Бужаровска
Руска Ивановска-Наскова
Лидија Капушевска-Дракулевска
Марија Паунова
Аслан Хамити

EDITORIAL BOARD

Rumena Bužarovska
Ruska Ivanovska-Naskova
Lidija Kapuševska-Drakulevska
Marija Paunova
Aslan Hamiti

Адреса: Филолошки факултет „Блаже Конески“, п. фах 567
1000 Скопје, Република Македонија
Address: Blaže Koneski Faculty of Philology, PO Box 567
1000 Skopje, Republic of Macedonia

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“
на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Книга 46, 2021

ANNUAL COLLECTION

Blaže Koneski Faculty of Philology
Ss. Cyril and Methodius University – Skopje, Volume 46, 2021

Јазична редакција: Симон Саздов

Печати: Мар-Саж, Скопје

Тираж: 100 примероци

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

ISSN 1409-8571

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

книга 46

Скопје, 2021

Бобан Карапејовски

**ЭКСПОНЕНТИТЕ НА КАТЕГОРИЈАТА ОПРЕДЕЛЕНОСТ
ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК**

(Експозе од одбранет докторски труд)

Концептот на поврзување на стварноста со јазикот и создавање јазична стварност претставува предмет на интерес на проучувачите на јазикот откако тие истражувања воопшто и постојат. Погледите на Сосир или, пак, на Блумфилд за начинот на кој се одвива комуникација, имајќи предвид дека поврзувањето на дејствителноста со јазикот се случува во човекот, придонесе во лингвистиката да се интензивираат ваквите проучувања. Вообичаено во ваквите контексти се зборува за *антиројоценитричност*, но ние ја имаме предвид и *културоценитричност*а и т.н. *ејоценитричност* на јазикот. Теориите поврзани со референцијата се клучните во насоченоста кон односот стварност – јазик, проширувајќи ја оваа комплементација со трет член: стварност – **човек** – јазик.

Експонентите на категоријата опременост во македонскиот јазик е труд што се фокусира на показателите и нивната примарна функција – како граматикализирани експоненти на семантичка категорија, но и секундарно – нивната употреба надвор од категоријата што ја претставуваат.

Во првата глава акцентот е ставен на општите поставки и погледи на јазичната стварност (*стварност – човек – поим – јазик – референцијалност*), како и егоцентричноста на јазикот и претходните истражување на темата во македонски и во општолингвистички контекст.

Различните теориски пристапи фрлаат различно светло на тоа како може да се сфати, да се разбере и да се дефинира категоријата *опременост*. *Во втората глава* се насочуваме кон попис и синтеза на дефинициите на предметот на интерес. Покрај дистрибуцискиот опис, важно е да се направи увид и во сите семантичко-синтаксички, но и логички вариетети: определеноста подразбира познатост (за говорителот, но и за соговорникот); можност за идентификација на референтот; izdelување; познатост

за соговорникот; тема – од аспект на комуникациското расчленување на реченицата; формално (синтаксичко) пројавување на експонент на определеноста; показател на тоталноста итн., но, пред сè, таа е *актуализатор* на поимот, на денотатот.

Определеноста е подмножество на *референцијата* (*исоченоста*), па тие се дури и синонимни во некои контексти. *Референцијата* е упатување на јазичниот ентитет кон елемент во стварноста. Категоријата *лице*, личните заменки, а во рамките на заменките – *показније*, имаат клучна поврзаност со *референцијата*, па со тоа и со категоријата *определеност*. Во македонскиот јазик оваа категоријата е *грамаатикализирана*.

Ако *грамаатикализацијата* претставува фиксирање, односно регуларно претставување преку извесен експонент (морфолошки или синтаксички) на некоја семантичка категорија – ‘х е грамаатикализиран во јазикот Ј’ само ако х е семантичка категорија што е претставена со граматичка категорија во Ј, односно регуларен (вообичаен, постојан, најфреквентен) начин за искажување на некое значење со морфолошки или со синтаксички средства, тогаш определеноста е грамаатикализирана категорија преку членската морфема во македонскиот јазик. Но, покрај тоа, определеноста ја има и способноста за *лексиализација* и за *стилизација* (ограничено и контекстуално).

Во *ирејата глава* се трга од појавата на членот и првите извори. Историскиот увид, од најстарите времиња до денес, како и дијахрониската перспектива на развојот на членот, покажуваат дека многу работи на современ план, во актуелниов миг, се производ на развојниот пат на експонентите на оваа категорија. Границата поставена околу 19 век, веројатно во доцниот 18. и во почетокот на 19., е индикатор за засилената тенденција на грамаатикализација на членот во искажувањето на единствено категоријално значење, со сериозно проширување на семантичкото поле кон генерични и специфични референтни употреби.

Понатаму, во одделна подглава од оваа глава се проследува современата состојба. Ако историјата подразбираше дијахрониска перспектива по хронологија, актуелниот увид се прави по тематски подрачја – значенски или дистрибутивни. Таквиот поглед покажува дека експонентите на *определеноста*, покрај во основната функција: изделување, определување, идентификување (единствен) референт во стварноста, почнуваат да се користат и за други употреби, чисто граматички, односно синтаксички: се појавуваат како маркер за темата во реченицата; идат кај субјектот речиси без исклучок, ако се наоѓа тој во иницијална позиција во индикативни ненегирани реченици; се користат како партикули за потсилување кај та-

канаречените двојноопределени именски групи (или се лексикализираат, во некои случаи или во некои јазици); се наоѓаат во улога на корелат во релативната реченица (повторно со висок степен на десемантизација); се појавуваат како маркер за (со)односот дел – целина (партитивност); се врзуваат и за неменливите придавки.

Членови се појавува кај сите видови *референција*: генерична, специфична (определена), ономазиолошка (во наслови, називи на институции и сл.);

Во однос на возраста на говорителите и на нивната дијалектна база, вистински систем на троен член има на македонскиот запад, наспрема северот и истокот. Исто така, проширувањето на семантичкото поле на в- и н-коренот е тенденција на македонската западна периферија, но таа се придвижува и кон центарот и во стандардниот јазик (на пример, проширувањето на употребата на формантот -в и за ситуациски определени именски групи).

Во *четвртиата глава* се разгледува *неопределеноста*, која се појавува како соодветник на определеноста со негативен полнеж, според едни погледи, или, пак, како маркер за други, одделни значења, според други, а не како минусен пункт на /+определеноста/. Во македонскиот јазик неопределеноста се искажува со просто отсуство на маркер, со *еден* и со *некој* или со заменките со компонента *било, тоде, (и) да е*. *Еден* има тенденција кон развој како *неопределен член*, но процесот на *траматикализација* во македонскиот не е завршен, па затоа не е регуларно удвојувањето на објектот со *еден*, како и помалата фреквенција во неопределени неспецифични (нереферентни) контексти. Отсуството на индикатор за определеност може да упатува на *нереферентност*, а не нужно на *неопределеност*. Од аспект на синтаксичките функции, вообичаено е во неопределена форма да се појави предикативот, како и прилошката определба за начин, врзано за предлогот *како и/или за еквивалентност* и во двата случаи. Класификацијата би се свела на: а) синтаксичката функција; б) познавањата на адресантот или на адресатот за референтот (употреба на еден или некој за субјективна/објективна неопределеност); в) *нереферентност* (и во стварноста и во текстот), односно денотација и/или генеричност.

Во *петтиата глава*, во која се содржани заклучните погледи и синтеза на погледите анализирани претходно, се доаѓа до конечниот заклучок, врзан за концептите на референцијата и на определеноста, кој покажува дека, поради нивната врзивна природа – на мислата и на производот на мислата, на идејата и на реализацијата на идејата, на поимот и на конкретните предмети како носители на карактеристиките на поимот, се развива поимањето како една цивилизација, една заедница со споделен систем од

знаци го концептуализира светот. Концептуализациите на светот придонесуваат за создавање идеи за негов развој и подобрување, за споделен напредок на човековата иднина, како резултат на знаењата од минатото и напорите во сегашност.

